

Андрій Капуста,
краєзнавець, філобрікер,
керівник туристсько-краєзнавчих гуртків,
Микулинецький центр дітей та юнацтва
(Микулинці, Тернопільська область)

СКАРБ МОНЕТ, ЗНАЙДЕНИЙ БІЛЯ МИКУЛИНЕЦЬКОГО ЗАМКУ

Скарб із 157 монет 1616–1684 рр., знайдений поблизу стін Микулинецького замку в 1917 році, було розділено на дві частини: одна потрапила у фонди Тернопільського краєзнавчого музею, інша – опинилась в приватній нумізматичній збірці. Під час бурхливих подій пер. пол. ХХ ст. обидві частини скарбу було втрачено.

Єдина відома друкована згадка про знайдені монети в Микулинцях з'явилась на сторінках *Widomosci numizmatyczno-archeologiczne* у 1933 році. З тих пір про Микулинецький скарб було забуто.

В статті висвітлено проблемне питання аналізу обставин появи скарбу монет в Микулинцях та висловлено припущення, що власником закопаного скарбу міг бути один із вояків замкової залоги. Локалізовано місце знахідки на місцевості та розглянуто значення подібних знахідок для дослідження військової історії рідного краю.

Ключові слова: Микулинці, скарб монет, замок, гарнізон, Перша світова.

В 1933 році у Кракові вийшов друком XIV том *Новин нумізматики та археології* (пол. *Widomosci numizmatyczne-archeologiczne*) – орган Нумізматичного товариства в Кракові (пол. *Towarzystwo numizmatyczne w Krakowie*). Серед двох десятків публікацій, вміщених у збірнику, привертає увагу коротка стаття *Розкопки монет в Микулинцях і в Ясінові* (пол. *Wykopiska monet w Mikulińcach i w Jasionowie*), присвячена скарбу монет, випадково знайденому ще в 1917 році поблизу замку в Микулинцях. Автор статті – Еразм Ленцовський (пол. *Erazm Lenczowski* 1892–1971) з Тернополя, оповідає про доволі цікаві обставини виявлення цієї знахідки: «У 1917 році російські солдати, викопуючи стрілецькі рови біля старого замку в Микулинцях поблизу Тернополя, знайшли глиняний горщик з монетами. Горщик лежав на глибині 1,20 м і був вкритий воском. Цей скарб купив у солдатів мій покійний брат – Адам Ленцовський, тамтешній суддя. Із 157 штук монет, які містились в розкопі, 60 шт. отримав Краєзнавчий музей у Тернополі, решту я включив для своєї колекції. Скарб складався з 110 польських монет, з них – 37 монет, пов'язаних з польською історією, та 10 іноземних монет. Найновіша дата на польській монеті – 1684 р., на іноземній монеті – 1683 р. Скарб, ймовірно, закопаний за Яна III» (Lenczowski 1933, s. 134–135).

Ленцовський добросовісно каталогізував усі 157 монет, не розділяючи їх на 60 шт., які потрапили в експозицію краєзнавчого музею в Тернополі та 97 шт., із власної збірки. Монети із знайденого скарбу Еразм класифікував за трьома групами:

1. Монети польські, часів правління Сигізмунда III (пол. *Zygmunt III*).

- a) Коронні: орти (пол. *orty*) 1623 (3), шостаки (пол. *szóstaki*) 1623 (2) і 1626, полтораки (пол. *półtoraki*) 1622 (6), 1623 (7), 1624 (6), 1625 (3), 1626 (2), шеляги (пол. *szelagi*) 1623 (3);

Монети польські, часів правління Яна Казимира II (пол. *Johann II Kasimir Wasa*). Коронні: тимфи (пол. *tymfy*) 1663, 1664 (2), 1665, 1666, орти 1657, 1658 (2), 1668 (2), шостаки 1660, 1662 (8), 1664 (5), 1665 (2), 1666 (5), 1667, 1668.

Монети польські, часів правління Яна III Собеського (пол. *Jan III Sobieski*). Коронні: шостаки 1678, 1680 (2), 1681 (11), 1682 (7), 1683 (16), 1684 (3).

- b) литовські: грош (пол. *grosz*) 1626, шеляг 1627;
c) Інше: гданський грош (пол. *grosz gdański*) 1625 р., ризький шеляг (пол. *szeląg ryski*) 1616 р.

2. Монети, пов'язані з історією Польщі.

- a) пруські монети: Георг Вільгельм (нім. *Georg Wilhelm*), маркграф брандербурзький: шеляг 1627;

Фрідріх Вільгельм (нім. Friedrich Wilhelm), маркграф брандербурзький: шостаки 1679 (3), 1680 (3), 1681 (3), 1682 (3), 1683 (2), шеляг 1654;

- b) шведські: Густав Адольф II (швед. Gustav II Adolf): полтораки ризькі (пол. półtoraki ryskie) 1623 (2), 1624 (3), 1633 (5), полтораки (пол. półtoraki elbląskie) 1630 (3).
Христина I (швед. Drottning Kristina): ризький шеляг 1648 (5).
Карл Густав X (швед. Karl X Gustav): шеляги інфландські (пол. szelągi inflanckie) 1661 (3), без дати (1), рижський 1660 (2).

3. Іноземні монети.

- a) іспанські, карбовані для Нідерландів: 1/4 талера (пол. talar) під час регентства ерцгерцога Альбрехта VII (нім. Albrecht VII von Osterreich). Філіп IV (ісп. Felipe IV): талери 1627, 1636, 1/2 талера 1637, 1665, 1/4 талера 1645;
b) голландські: талер 1660 року (Lenczowski 1933, s. 134–135).

Іншої інформації про знайдений скарб монет в своїй статті Еразм Ленцовський не надав. Також, невідома доля музейної та приватної колекцій, в котрі потрапили монети із Микулинецького скарбу. Лише можна висувати, що з радянською окупацією краю у вересні 1939 року, збірки могли зникнути. Під час лихоліття Другої світової, колекції, ймовірно, остаточно було втрачено.

Зрозуміло, що скарб монет, первісним власником було закопано не через спокійне життя. Здебільшого, такі сховки з'являлись в часи соціальних збурень або під час військових дій. Саме через це, заховані матеріальні цінності ставали в підсумку скарбами – володільці не повертались до своїх схованок через загибель, полон або втечу.

Вірогідний час закопування Микулинецького скарбу – не раніше 1684 року (згідно датування найновішої монети). Також, господар монет, за мірками XVII ст., був не бідним.

Завдяки аерофотознімку 1917 року вдалось з великою точністю локалізувати місце знахідки скарбу монет. На старій світлинці низької якості біля північно-західного рогу Микулинецького замку, можна розгледіти п'ять лунок в землі, котрі простягаються із заходу на схід, і які можна ідентифікувати як ...стрілецькі рови біля старого замку в Микулинцях (рис. 1).

Під час Першої світової війни у Микулинцях стояли частини 8 російської армії, які окупували містечко ще на початку серпня 1914 року. До сер. 1917 року Микулинці залишались прифронтовим містом (Вікіпедія. Микулинці). В 1917 році, коли було віднайдено скарб, Велика війна була ще далека від завершення. Влітку російська армія розпочала наступ в Галичині. Росіяни прорвали оборону австро-угорських військ і загарбали значну територію. 8 армія на південному фланзі вийшла аж до передгір'їв Карпат.

Проте, австро-угорська та німецька армії, перегрупувались, перейшли у протинаступ – розгромили росіян і в кінці липня 1917 року вийшли на лінію Серету. Бойові дії в околицях Микулинець тривали протягом 25–26 липня. За збігом обставин, в цей час перша бронебатерія зі складу бельгійського експедиційного корпусу надзвичайно мобільних (за мірками Першої світової) броньованих автомобілів Autos-Canonc Mitrai Lleuses (АСМ), прикривала на правому березі Серету відступ своїх союзників (Тірі 2010, с. 109). Саме на цьому березі розташований замок в Микулинцях, на протигагу місту, яке в основному розкинулось на лівому боці річки.

Таким чином, час викопування скарбу монет обмежується першою пол. 1917 року. Залишається нез'ясованою причина закопування монет їх власником. Проте, наявність скарбу в безпосередній близькості від периметру стін Микулинецького замку, який в 1680-х рр., не зважаючи на руйнівну османську облогу 1675 року, ще виконував свою оборонну функцію, налаштовує на окремі роздуми.

Напередодні, в 1672 році, під час розмежування прикордоння з Портою, все королівське військо зупинилось під Микулинецьким замком та завдало великої шкоди його власнику – Яну Стшемеському з Тшемешна (пол. Jan Strzemeski z Trzemeszna). Про це йдеться в справах Галицького сеймику 1780 р. (Prochaska 1918, s. 1076).

В 1676 році, після завершення польсько-турецької війни 1672–1676 рр., було укладено Журавненську мирну угоду, згідно якої Польща повернула дві третини втрачених українських земель. Однак, Поділля залишалось у складі Османської імперії. Таким чином, замок в Микулинцях став прикордонним, де постійно перебувала військова залога. Коронне військо в прикордонні щороку залишалось на своїх позиціях (Hundert 2016, s. 63).

В кін. 70-х на поч. 80-х рр. XVII ст. Микулинецький замок на нетривалий час став досить жвавим місцем, таким собі військовим логістичним хабом, де перетинались війська, зброя та фінанси (у вигляді монетної маси різних номіналів). Так, за умовами Стамбульського миру 1678 року, польські й турецькі комісари робили розмежування польських і турецьких володінь, під час якого 22 липня 1680 року польське військо підійшло до табору під Микулинецьким замком, де було організовано спільний бівуак. Про це згадує анонімний солдат і автор щоденника: «*Wojsko w kupę ściągnięte po tym pod Mikulińce, po tym nazad, gdzie kto stał, rozeszli się po rozgraniczeniu z Turkami*» (Усе військо стягнули в Микулиниці, потім назад, де хто стояв, розійшлися по кордону з турками) (Hundert 2016, s. 69).

В дослідженні Збігнева Хундєрта (пол. Zbigniew Hundert) *Dyslokacja partii wojska koronnego w 1677 roku. Przyczynek do badań pogranicza polsko-tureckiego oraz organizacji armii w dobie pokoju 1677–1683* надibuємо цікаві відомості від 1677 року про склад та чисельність 10-го полку Станіслава Яна Конєцпольського (пол. Stanisław-Jan Koniecpolski, 1643–1682), воєводи подільського та власника замку в Микулинцях, який йому перейшов у спадок від батька – Олександра Конєцпольського (пол. Aleksander Koniecpolski, 1620–1659) (Zaluski 1709, p. 541). Зі складу полку для охорони прикордоння було виділено одну роту гусар (пол. *rota husarska*) в кількості 80 коней та одну роту панцирну (пол. *rota pancerna*) у складі 60 коней – усього 2 хоругви, 140 коней (Hundert 2016, s. 68). Імовірно, що в Микулинецькому замку в означений період постійно перебувала військова залага із числа 10 полку Станіслава Яна Конєцпольського.

Таким чином, з великою долею вірогідності можна допустити, що власником закопаного скарбу монет поблизу замкових стін, міг бути один із вояків замкового гарнізону, котрий хотів зберегти свій заробіток. В польській армії ще з 1679 року було введено розрахункову систему, тобто оплату армії місцевими органами влади в обхід центральної скарбниці, тому гроші, отримані за службу в микулинецькому гарнізоні, були виплачені Микулинецьким магістратом (Hundert 2016, s. 63).

Скарби можна вважати індикатором заворушень або військових конфліктів, бо в цей час господарі відчували потребу захистити своє майно від пограбування. Подібним чином, власник закопаного скарбу, припустимо, покидаючи місце постійної дислокації (замок в Микулинцях) та не довіряючи своїм військовим побратимам, котрі залишились у твердині, вирішив закопати свої статки неподалік замку, з розрахунком, що після повернення він їх відкопає.

Монети Микулинецького скарбу, були складені у глиняний горщик та залиті воском. Така практика захисту грошей від корозії та окислення, поширена у середньовіччі, свідчить, що володілець ґрунтовно готувався до організації сховку, а не піддався раптовому нападу.

Заради об'єктивності слід розглянути іншу версію приналежності скарбу монет. Чи міг закопати біля микулинецького замку свої заощадження місцевий житель? Таку ймовірність теж не слід відкидати, лише видається незрозумілим вибір місця сховку, бо людській природі притаманно намагання сховати все найцінніше так, аби воно було поряд із рідною оселею. Тому найкращим місцем для цього ставали сараї, городи та сади, а не територія, прилегла до замкових мурів.

Водночас, Микулинецький скарб доволі різноманітний у кількісному та якісному відношенні, тому він дає матеріал для роздумів. Часова різниця між найбільш ранньою (1616 рік) та найпізнішою монетами (1684 рік) скарбу, яка становить 78 років, наштовхує на думку, що це міг бути скарб тривалого нагромадження, котрий існував протягом життя кількох поколінь, переходячи у спадок із рук-в-руки. Проте, монети були зариті для того, аби бути відкопаними. Правдоподібно, загибель власника (власників) завадила цьому.

Наостанок. Викликає подив наявність у скарбі доволі пізніх (стосовно часу закопування) монет маркграфа брандербурзького Фрідріха Вільгельма. Зокрема: монети 1679, 1680, 1681, 1682, 1683 років, свідчать про перебування власника скарбу на території Пруссії або на сході Німеччини напередодні закопування грошей в Микулинцях. Чи не було це пов'язано із початком військових дій під час австро-турецької війни 1683 року (відомо, що Бранденбург-Пруссія входив до складу Священної ліги)?

ВИКОРИСТАННІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Вікіпедія. *Микулинці* [online]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%96> [Дата звернення 17 листопада 2024].
- Тірі А. 2010. Пілігрими Великої війни. Одиссея бельгійського бронедивізіону у 1915–1918 роках. Київ, 238 с.
- Hundert Z. 2016. Dyslokacja partii wojska koronnego w 1677 roku. Przyczynę do badań pogranicza polsko-tureckiego oraz organizacji armii w dobie pokoju 1677–1683. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* PLISSN 1643-8191, t. 36 (1)/2016, s. 41–67
- Lenczowski E. 1933. Wykopaliska monet w Mikulińcach i w Jasionowie. *Widomości numizmatyczno-archeologiczne. Organ Towarzystwa numizmatycznego w Krakowie*. Tom XIV. Rocznik 1931 i 1932. Krakow, s. 134–136
- Prochaska A. 1918. Fragmenty historyczne. Zamki kresowe i kresowa szlachta. *Przewodnik naukowy i literacki*. Lwów, s. 1057–1083
- Zaluski A. 1709. *Epistolarum historico-familiarium*. T. I. Brunsberge, p. 883.
-

Andriy Kapusta

Local historian, philobreaker,
Head of tourist and local history groups,
Mykulynetsi Center for Children and Youth
(Mykulyntsi, Ternopil Region)

A TREASURE OF COINS FOUND NEAR MYKULYNETSI CASTLE

In 1917, a hoard of 157 coins dated between 1616 and 1684 was discovered near the walls of the Mykulynetsi Castle. The treasure was divided into two parts: one was transferred to the collection of the Ternopil Regional History Museum, while the other became part of a private numismatic collection. During the turbulent events of the 20th century, both parts of the hoard were lost.

The only known printed mention of the find appeared in Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne in 1933. Since then, the Mykulynetsi treasure has largely been forgotten.

This article explores the context of the hoard's discovery and analyzes the historical and archaeological significance of such finds. The location of the treasure was identified, and its relevance to the study of regional military history is examined. The author hypothesizes that the treasure may have belonged to a member of the castle garrison who intended to hide and preserve his earnings.

Keywords: Mykulynetsi, coin hoard, castle, garrison, World War I.

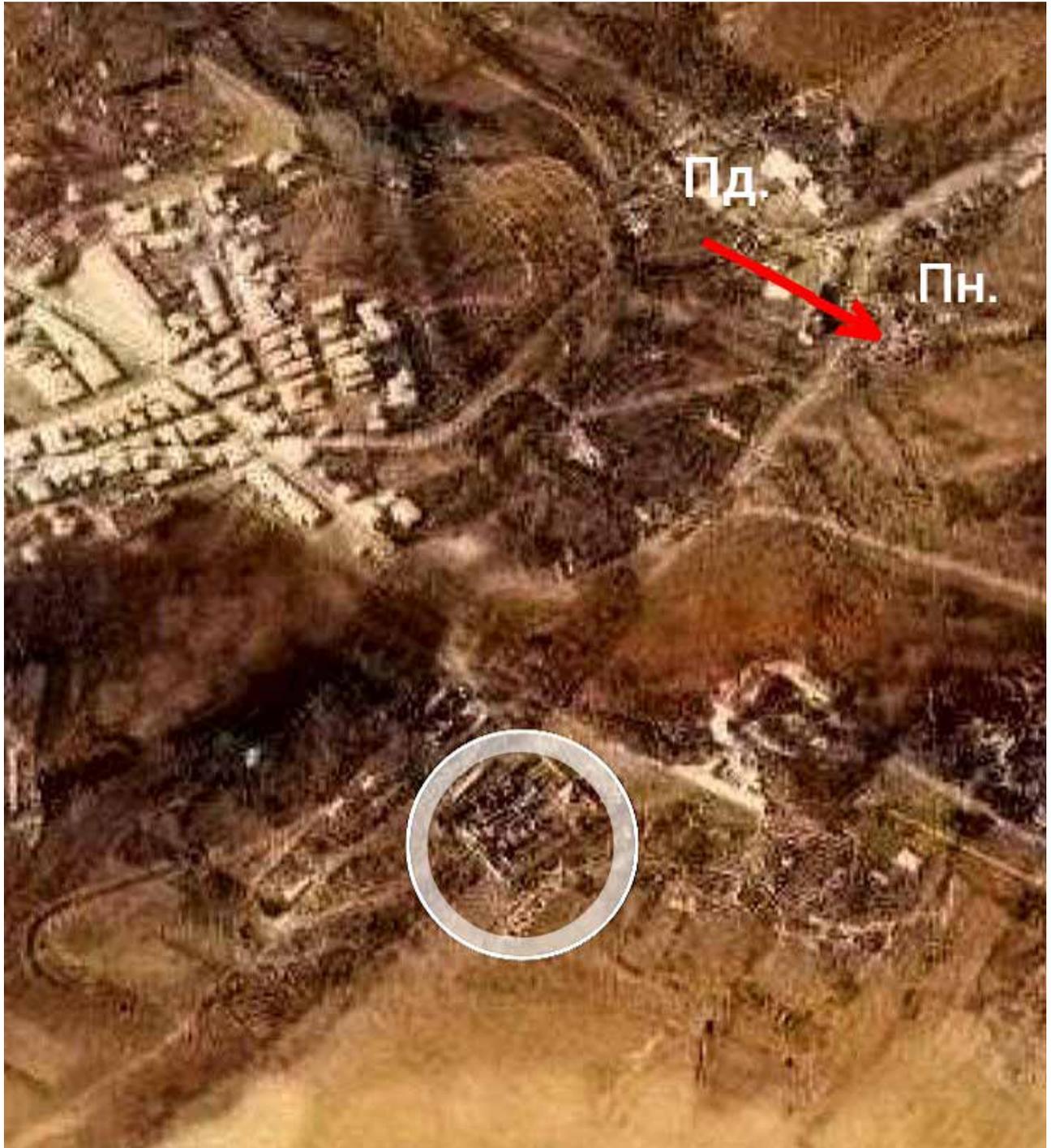

Рис. 1. Аерофотознімок Микулинець 1917 року. Колом виділено Микулинецький замок та окопи, розташовані з північного боку.